

Prof. dr hab. Zdzisław Wołk
Uniwersytet Zielonogórski
w Zielonej Górze

Zielona Góra 9.05.2019 r.

Recenzja

pracy doktorskiej Pana mgr. Tomasza Goździckiego pt. „Psychospołeczne uwarunkowania poczucia bezpieczeństwa lotów pilotów wojskowych” napisanej pod kierunkiem naukowym Pana Prof. dr hab. Ryszarda Bery i promotora pomocniczego dr. Grzegorza Saneckiego

Znaczenie i aktualność podjętej problematyki

Współczesny świat pracy cechuje nie tylko nieustanna zmienność lecz również mozaikowość zarówno organizacji pracujących występujących na rynku pracy, osób uczestniczących w procesach pracy zawodowej, jak i zawodów. Zawody niegdyś były następstwem społecznego podziału pracy, obecnie są ważne dla organizacji pracy i dla skutecznego jej wykonywania, jednakże nie wyczerpują wszystkich możliwości zatrudnienia. Również drogi do pracy i zawodu są zazwyczaj różne, a związana z nimi edukacja ma charakter ustawiczny. Poszczególne zawody, podobnie jak i prace powierzane pracownikom można opisać, ukazując stopień ich złożoności, typowe zadania wykonywane w ramach danego zawodu, czy na określonym stanowisku, pożądane dyspozycje osobowe, wymaganą ścieżkę kształcenia, która do nich prowadzi, a także przeciwwskazania i zagrożenia z nimi związane. Zawody o bardzo wysokim stopniu złożoności i wysokim poziomie odpowiedzialności wymagają szczególnie wnikliwego badania, opisu i przygotowania kandydatów do ich wykonywania oraz określenie warunków bieżącego utrzymywania wysokiego poziomu gotowości i sprawności zawodowej. Zawód pilota wojskowego zalicza się do zawodów o bardzo wysokim poziomie trudności i złożoności, a przy tym cechuje go wysoki poziom ryzyka i odpowiedzialności. Zagrożenie bezpieczeństwa jest związane z wieloma uwarunkowaniami, przy czym szczególne znaczenie mają niedoskonałość techniki oraz niedoskonałość człowieka. Niezbędne jest więc, szczególnie w przypadku takich zawodów poszukiwanie sposobów redukcji

wynikających z tego zagrożeń, a to jest możliwe jedynie w przypadku dobrego rozpoznania uwarunkowań ich występowania. Opiniowana praca, pomimo, że ma charakter interdyscyplinarny, wpisuje się w obszar zawodoznawstwa, a tym samym pedagogiki pracy. Podjęta w niej problematyka dotyczy jednego z aspektów kultury pracy, jakim jest bezpieczeństwo pracy i odpowiedzialność za siebie i innych. Poczucie bezpieczeństwa pracownika jest zdeterminowane licznymi czynnikami subiektywnymi i obiektywnymi. Ich rozpoznawanie, stanowi ważne zadanie badawcze nie tylko w odniesieniu do zawodu pilota wojskowego, lecz również przy analizie innych zawodów.

Ogólna charakterystyka pracy

Przedłożona do zaopiniowania rozprawa jest kompletna, spójna, ma prawidłową przejrzystą strukturę, Dysertacja liczy 253 strony tekstu, ponadto zawiera bibliografię obejmującą ponad 200 źródeł - pozycji zwartych, artykułów naukowych i popularno – naukowych oraz ośmiu aktów prawnych i dokumentów. Literaturę źródłową można głównie zakwalifikować do trzech obszarów – psychologii, organizacji i zarządzania oraz do pedagogiki, przy czym teksty z zakresu pedagogiki stanowią wyraźną mniejszość. Stwierdzam to z ubolewaniem, bowiem literatura dotycząca zawodów oraz uwarunkowań ich wykonywania jest bogata w pedagogice pracy i sięgnięcie do niej mogłoby wzbogacić rozważania prowadzone szczególnie w części teoretycznej.

Tekst pracy jest napisany przejrzysto, klarownie, prowadzone rozważania są usystematyzowane i uporządkowane. Analizowanie treści ułatwiają liczne zestawienia tabelaryczne (107 tabel), wykresy (45 wykresów) i rysunki (43 rysunki). Autor dla ułatwienia zapoznawania się z treścią dysertacji zamieścił w jej końcowej części wykaz i objaśnienie licznych występujących w pracy skrótów.

Struktura rozprawy jest klasyczna. Można w niej wyodrębnić trzy części – tzw. teoretyczną, na którą składają się rozdziały I – III, koncepcję badawczą (rozdział IV), oraz prezentację i omówienie wyników przeprowadzonych badań, które zostały zaprezentowane w rozdziałach V - VII. Właściwą część dysertacji Autor poprzedził „Wstępem”, natomiast na końcu zamieścił „Zakończenie”. Do pracy jest dołączony „Aneks”, w którym zamieszczone zostały wzory zastosowanych narzędzi badawczych.

Omówienie i ocena treści pracy

Część teoretyczna jest skonstruowana prawidłowo, przekonuje o opanowaniu przez Doktoranta umiejętności przygotowania tekstu naukowego. Autor wykazał dobre odczytanie w literaturze przedmiotu i znajomość poglądów badaczy wyrażaną przez nich w licznych cytowanych źródłach.

W pierwszym rozdziale pt. „Charakterystyka zawodu pilota wojskowego” Autor przybliżył zawód pilota wojskowego oraz ukazuje wymagania związane z jego wykonywaniem. Dopelnieniem tej części jest omówienie szkolenia lotniczego. Rozważania dotyczące zawodu są zredukowane do niezbędnych, bez pogłębionych analiz, a szczególnie bez ukazania złożoności zawodów we współczesnych warunkach. Za trafny kierunek analiz teoretycznych w perspektywie tematyki pracy uważam wyeksponowanie i wnikliwe omówienie zagadnienia stanowiska pracy. Autor przywołując kryteria podziału zawodów występujące w Kwestionariuszu Lubelskim Stanowiska Pracy wskazał na występowanie „profesji trudnych i niebezpiecznych z uwagi na obecność obiektywnych stresorów w sytuacji zawodowej”. Zaliczył do nich zawód pilota wojskowego. Zwrócił uwagę, że pilot wojskowy wykonując swoje zadania zawodowe realizuje równocześnie rolę pilota jak i rolę żołnierza, co ukazuje złożoność tego zawodu. Doktorant odwołując się do przeobrażeń wojska zachodzących pod wpływem postępu technologicznego zakwalifikował zawód pilota wojskowego do zawodów wąskospecjalistycznych, a następnie przytoczył bardzo wiele złożonych kompetencji, które są niezbędne do jego wykonywania w różnych warunkach. Współcześnie raczej odchodzi się od wąskich specjalności zawodowych, bowiem te ograniczają możliwości wykonywania pracy w wąskim spectrum, np. na jednym typie maszyn. Na podstawie opisu treści pracy pilota wojskowego i prowadzonego szkolenia odnoszę wrażenie, że raczej w przypadku tego zawodu ma miejsce przygotowanie szerokoprofilowe, umożliwiające podejmowanie pracy w różnych warunkach i okolicznościach. Autor w tej części pracy wysunął wniosek, że wysoki prestiż zawodu pilota wojskowego w społeczeństwie powoduje, że wymaga się od niego przestrzegania przez niego norm etycznych i moralnych. Uważam to za uproszczenie, bowiem duże zaufanie społeczne z pewnością obliguje do przestrzegania zasad, jednakże prawość i etyczność nie mogą być wyłącznie reakcją na opinie społeczne. Są bardzo ważne dla poprawnego wykonywania podjętej pracy i powinny opierać się na wysokiej kulturze pracy i kulturze organizacyjnej. Omawiając kompetencje zawodowe Autor nie sięgnął do znaczącego dorobku pedagogów pracy dla których kompetencje zawodowe stanowią jedną z podstawowych kategorii.

Są dostępne liczne prace na ten temat, m.in. Stefana M. Kwiatkowskiego, Krzysztofa Symeli, Urszuli Jeruszki, Franciszka Szloska. Być może też warto byłoby poszerzyć rozważania o kulturę pracy, która rozumiana jako cecha osobowa pełniej opisuje osobowo – zawodową sylwetkę pracownika poprzez powiązanie dyspozycji osobowych z kompetencjami zawodowymi.

Rozdział drugi poświęcony działaniom pilota wojskowego w sytuacjach zadaniowych opracowany jest poprawnie, przejrzysto. Jedynie fragment poświęcony kompetencjom warto byłoby połączyć z wcześniejszymi rozważeniami na ten temat (str. 46).

Odwołując się do literatury Doktorant wyodrębnił sytuacje normalne i trudne, uzasadniając i szczegółowo opisując ten podział, oraz związane z obydwoma typami sytuacji zjawiska, ich przyczyny i uwarunkowania.

W trzecim rozdziale teoretycznym Autor przedstawił i omówił wybrane czynniki warunkujące poczucie bezpieczeństwa lotów pilotów wojskowych. Jeżeli „wybrane”, to musiał zastosować jakieś kryterium doboru jednych czynników (opisanych w pracy) i pominięcie innych (jakich?). To należałoby wyjaśnić i uzasadnić dokonane rozstrzygnięcia. Przypuszczam, że niewykonalne jest przedstawienie pełnej ich listy, bowiem nie wszystkie są obserwowalne, ponadto niekiedy interweniuje „czynnik losu” (nieprzewidywalny). Sądzę także, że trudno byłoby wskazać najbardziej znaczące, chyba, że Autor zna wyniki badań lub choćby doświadczeń w tym zakresie, więc dobrze byłoby się do nich odnieść.

W związku z tym za pewien niedostatek uważam brak choćby krótkiego podrozdziału wprowadzającego do rozdziału III, w którym zawarte byłyby sugerowane informacje.

Autor ten kluczowy dla rozprawy rozdział pt. „Wybrane czynniki warunkujące poczucie bezpieczeństwa lotów pilotów wojskowych” rozpoczął od omówienia osobowości i wyjaśniających to pojęcie podejść teoretycznych. Przegląd koncepcji doprowadził Autora do uznania za najbardziej przydatną dla celów dysertacji koncepcja Wielkiej Piątki Costy i McCrae, mająca swoje korzenie w teorii cech Gordona Allporta. Dokonany przez Doktoranta wybór uważam za trafny i właściwy do prowadzonych w dysertacji rozważań, a także do prawidłowej realizacji badań.

W dalszej części tego rozdziału Autor konsekwentnie omówił liczne uwarunkowania poczucia bezpieczeństwa lotów pilotów wojskowych. W swojej narracji Autor umiejętnie łączył rozważania natury ogólnej z zagadnieniami typowymi dla lotnictwa wojskowego i pilotów wojskowych.

Podsumowując wyrażam opinię, że część teoretyczna została przedstawiona prawidłowo, kompetentnie i stanowi dobrą podstawę do dalszej części pracy, zarówno projektującej jak i do omówienia i interpretacji uzyskanych rezultatów badań empirycznych.

Drugą częścią pracy jest koncepcja badań własnych. Przedstawiony przez Pana mgr. Tomasza Goździckiego projekt badawczy został opracowany bardzo starannie i w pełni ukazuje zamysł badawczy Doktoranta.

Swoje badania Autor ukierunkował na następujące cele:

„Określenie zależności pomiędzy poczuciem bezpieczeństwa lotów pilotów wojskowych a ich wybranymi uwarunkowaniami psychospołecznymi takimi jak: cechy osobowości, umiejętności radzenia sobie ze stresem oraz sytuacja społeczna w środowisku pracy” (cel główny).

Postawione cele szczegółowe są następujące:

1. Diagnoza poczucia bezpieczeństwa pilotów wojskowych;
2. Charakterystyka wybranych uwarunkowań psychospołecznych badanej grupy;
3. Określenie czynników psychospołecznych warunkujących poczucie bezpieczeństwa lotów pilotów wojskowych;

Na ich podstawie Autor postawił sobie także zadanie sformułowania wniosków do działalności służbowej zwiększającej poczucie bezpieczeństwa lotów personelu latającego. Adekwatnie do sformułowanych celów Doktorant postawił problemy badawcze. Ich prezentacja jest moim zdaniem jedynym zagmatwanym fragmentem pracy. Jest to związane z być może z posługiwaniem się przez Autora pojęciami „problem szczegółowy” i „pytanie szczegółowe”. Można domniemywać, że pytania problemowe są problemami uszczegółwiającymi problemy szczegółowe.

W odniesieniu do problemu głównego i problemów zależnościowych Autor postawił hipotezy (ogólną i szczegółowe), co uważam za rozwiązanie trafne i przydatne. Moje wątpliwości budzi jednakże nieprecyzyjne wyrażanie zamiarów badawczych, a mianowicie użycie przy określeniu celu badań sformułowania „takimi, jak...” oraz „wybrane uwarunkowania...” (problem drugi szczegółowy, hipoteza robocza do pierwszego problemu szczegółowego). Ponadto w przypadku hipotezy postawionej do drugiego problemu szczegółowego powinno się użyć czasu teraźniejszego, nie przyszłego. Hipoteza jest bowiem twierdzeniem, do którego po przeprowadzeniu badań należy się jednoznacznie odnieść (potwierdzić lub odrzucić). Uważam, że badania naukowe wymagają dużej precyzji i tego typu sformułowań powinno się unikać szczególnie w przypadku stawiania celów, problemów badawczych i hipotez.

Kolejna uwaga dotyczy zmiennych. Autor wyłonił ich trzy grupy – zmienne zależne, niezależne i pośredniczące. Dla przejrzystości zachodzące relacje pomiędzy nimi przedstawił na rys. 43. Ujął je jednak łącznie, natomiast konkretne zmienne odnoszą się do konkretnych problemów i hipotez i im powinny być przypisane.

Przeprowadzenie badań zaplanowano przy zastosowaniu sondażu diagnostycznego przy wykorzystaniu czterech narzędzi badawczych (Autorskiego Kwestionariusza Ankiety, Inwentarza Osobowości NEO – FFI Costy i McCraea w wersji polskiej, Kwestionariusza Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych Endlera i Parkera także w wersji polskiej oraz Inwentarza Stylów Kierowania Ludźmi Brzezińskiej i Rafalak). Dobór metody badawczej oraz narzędzi badawczych jest trafny, umożliwia zebranie niezbędnego materiału empirycznego.

W koncepcji badawczej Autor przedstawił także teren badań oraz scharakteryzował grupę badawczą. Stanowiło ją początkowo 230 pilotów wojskowych, z których analizami objętych zostało 200 osób (z uwagi na niekompletność części odpowiedzi ankietowych).

Przedstawiony projekt badawczy jest kompletny, poprawne są przyjęte założenia metodologiczne. Moje wcześniejsze uwagi dotyczą jedynie niektórych zastosowanych w tekście sformułowań.

W trzeciej części pracy Autor przedstawił wyniki zrealizowanych badań. Uczynił to kompetentnie, przejrzysto. Konsekwentnie kolejno przeanalizował rezultaty badań według postawionych problemów badawczych. Posłużył się przy tym analizami statystycznymi z wykorzystaniem testu Chi kwadrat i współczynnika korelacji V Cramera.

Przeprowadzona dyskusja z wynikami, ich interpretacja i wnioskowanie są dojrzałe, konkretna i rzeczowa. Przejrzystość rozważań pogłębiają liczne zestawienie tabelaryczne i rysunki.

Uzyskane wyniki umożliwiły Doktorantowi potwierdzenie postawionych hipotez (w jednym przypadku w pełni, natomiast drugą i trzecią częściowo). Uzyskane rezultaty badań oraz wypływające z nich wnioski Doktorant wykorzystał do zaproponowania rekomendacji adresowanych do praktyki lotnictwa wojskowego, w szczególności do realizatorów szkolenia pilotów wojskowych.

Kończąc analizę treści pracy odniosę się do uzyskanych wyników badań służących rozwiązaniu problemów zależnościowych. Doktorant badał związki zachodzące pomiędzy poszczególnymi zmiennymi niezależnymi i zależnymi. W rzeczywistości, szczególnie w jej społecznej sferze, zazwyczaj trudno jest wyodrębnić zależność występującą wyłącznie

między dwoma zmiennymi., bowiem zazwyczaj poszczególne zmienne interweniują równocześnie. Ustalenie rzeczywistego zachowania się zmiennych zależnych warto byłoby więc przeanalizować przy wykorzystaniu bardziej zaawansowanych technik statystycznych. Może to być zadanie inspirujące do dalszych, pogłębiających badań.

Uwagi szczegółowe

Praca zasługuje na wydanie drukiem, toteż przedstawiam pod rozwagę uwagi szczegółowe i niektóre drobne błędy do skorygowania. Są one nieliczne, bowiem praca jest starannie opracowana i napisana.

1. Autor w większości przypadków odwoływania się do źródeł nie podaje numerów stron, na których prezentowane są przywoływane informacje, często też podaje kilka źródeł, które przypuszczalnie mają przekonać czytelnika o poprawności podejmowanych przez Doktoranta zagadnień. Nie we wszystkich przypadkach jest to uzasadnione;
2. Na str. 24: zbędny jest fragment poświęcony wyjaśnieniu pojęcia „edukacja”
3. Na str. 25: powtarza się krótki fragment tekstu (wiersz 8 od dołu i 12 od dołu);
4. Na str. 31: Autor używa zwrotu „...będziemy nazywali...”, czyli stosuje liczbę mnogą. Pożądane byłoby ujednoczenie formy narracji w tym zakresie.
5. Na str. 71: proponuję „Określenie pojęcia osobowość...” zamienić na „Interpretacja pojęcia ...”;
6. Na str. 109: ostatnie zdanie wydaje się być niestylistyczne;

Refleksje końcowe i konkluzja

Podsumowując stwierdzam, że praca odpowiada standardom stawianym pracom naukowym i stanowi spójną całość o poprawnej, usystematyzowanej, przejrzystej strukturze. Dowodzi dobrej znajomości przez Doktoranta podjętej w dysertacji problematyki i o dobrym opanowaniu przez niego warsztatu naukowego.

Biorąc pod uwagę trafność doboru tematyki pracy i jej aktualność, dojrzałość rozważań teoretycznych jak również zaprezentowany zamysł badań, sposób prezentacji ich wyników oraz prowadzoną z nimi dyskusję i wnioski uważam, że rozprawa doktorska Pana mgr. Tomasza Goździckiego stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego problemu. Wnosi nową wiedzę do nauk społecznych, w tym do pedagogiki pracy. Może stanowić wartościową inspirację do dalszych poszukiwań badawczych dotyczących zawodu

pilota wojskowego, ale także innych zawodów, zwłaszcza związanych z wysokim poziomem ryzyka. Dostarcza cennej wiedzy dla praktyki pedagogicznej, szczególnie przydatnej w procesie szkolenia pilotów wojskowych.

Na podstawie analizy treści rozprawy stwierdzam, że przedłożona do zaopiniowania rozprawa doktorska Pana mgr. Tomasza Goździckiego odpowiada warunkom określonym w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami), która z mocy ustawy art. 33 ustawy z dnia 18 marca 2011 roku o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. Nr 84, poz. 455) ma zastosowanie do niniejszego przewodu. **W związku z tym stawiam wniosek o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej do publicznej obrony, a Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

